

ՊԱՐԵՆԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ ՎԵՐՋԻՆ 10 ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ

ԱՇՈՏ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

Հոդվածը ստացվել է՝ 06.03.26, ուղարկվել է գրախոսման՝ 09.03.26, երաշխավորվել է տպագրության՝ 06.07.26

Ներածություն: Պարենային անվտանգության հիմնախնդիրները բոլոր ժամանակներում բոլոր երկրների համար արդիական են այն պատճառով, որ դրանք հարափոփոխ են պայմանավորված աշխարհաքաղաքական, տարածաշրջանային զարգացումներով, միջազգային քաղաքական ու տնտեսական անցուղարձով, ներքին տնտեսական, քաղաքական վայրիվերումներով, բնակչության պայմաններով և այլ բազմաթիվ գործոններով: Տնտեսությունը կենդանի օրգանիզմ է, որ շարունակաբար, կայունորեն փոփոխվում է, ընդ որում բոլոր ոլորտներում, բոլոր ուղղություններով և այդ փոփոխությունները իրենց անմիջական ազդեցությունն են թողնում երկրի պարենային անվտանգության առումով: Հետևաբար՝ բոլոր ժամանակներում էլ անհրաժեշտ ու այժմեական են պարենային անվտանգությանը վերաբերող հիմնահարցերը, առավել ևս ՀՀ-ում, քանի որ ի տարբերություն աշխարհի երկրների մեծամասնության, մեր պարագայում աշխարհագրական դիրքն ու տարածաշրջանային զարգացումները էապես ավելի մեծ ազդեցություն են ունենում պարենային անվտանգության առումով: Հոդվածի նպատակն է ուսումնասիրել գյուղատնտեսության ոլորտում առաջացած հիմնախնդիրների ազդեցությունը երկրի պարենային անվտանգության վրա: Այստեղ առկա մի շարք հիմնախնդիրներ՝ արտադրության անկումը, ռեսուրսների սահմանափակությունը, տեխնոլոգիական զարգացման անբավարար մակարդակը և մնացած այն գործոնները, որոնք էական ազդեցություն են ունենում երկրի պարենային անվտանգության վրա: Այս նպատակն իրականացնելու համար խնդիր է դրվել վերլուծել ՀՀ պարենային անվտանգության ներկա վիճակը, այն անցկացնել համաշխարհային տնտեսական ու քաղաքական զարգացումների պրիզմայով ու փորձագիտական գնահատականներով: Նշել հիմնական ռիսկերը և խոչընդոտները պարենային անվտանգության ապահովման գործում: Առաջարկել քաղաքականության կամ մեթոդների հնարավոր լուծումներ: Ինչպես նաև ուսումնասիրել թե ինչպիսի ազդեցություն ունեն գյուղատնտեսության ոլորտում առաջացած հիմնախնդիրները երկրի պարենային անվտանգության ապահովման վրա, և ինչ միջոցներով է հնարավոր նպաստել գյուղատնտեսության զարգացմանը և պարենային անվտանգության ամրապնդմանը:

Գրականության վերլուծություն: Գիտնականների և ոլորտի մասնագետների կողմից հասկանալի պատճառներով ամենաշատը քննարկվում են պարենային ապահովվածության և պարենային անվտանգության հարցերը: Այդ առումով վերջին տասնամյակներում Հայաստանի Հանրապետությունում

այս ոլորտի հիմնախնդիրներին անդրադարձել է տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր Սամվել Ավետիսյանը: Նա պարենային անվտանգությանը վերաբերող իր աշխատություններում, ուսումնասիրություններով Հայաստանի այս ոլորտի անվտանգության հարցերը դիտարկել և դիտարկում է Արցախի հետ տնտեսական հարաբերությունների, COVID համաճարակի թողած ազդեցության, հայ-ադրբեջանական կոնֆլիկտի, դեպի ծով ելք չունեցող երկրի և այլ հարթություններում: Հոդվածի համար գիտական աղբյուր են հանդիսացել ՀՊՏՀ «ԱՄԲԵՐԴ» հետազոտական կենտրոնի պրոֆեսոր Սամվել Ավետիսյանի և ՀԱԱՀ Ագրարային էկոնոմիկայի ամբիոնի դոցենտ Սերգեյ Մելոյանի «Պարենային անվտանգության ոլորտի հիմնախնդիրները ՀՀ-ում» թեմայով հետազոտությունը,¹ որում հանրապետության պարենային ապահովվածության վիճակը դիտարկում են Արցախի հակամարտության ու կորստի ֆոնին (որտեղից որոշակի քանակությամբ հացահատիկ էր ներկրվում), COVID-ի ֆոնին, ինչպես նաև ԵԱՏՄ շրջանակում պարենային անվտանգության միասնական հիմնադրամի ձևավորման հարթությունում: Պրոֆեսոր Աշոտ Մարկոսյանի Տնտեսական անվտանգության հիմնախնդիրները² գրքում ներկայացվում է Պարենային անվտանգության ապահովման ոլորտում ՀՀ տնտեսական քաղաքականությունը, պարենային անվտանգությունը, որպես տնտեսական անվտանգության բաղադրիչ: Սամվել Ավետիսյանի «Հայաստանի Հանրապետության պարենային անվտանգության հիմնախնդիրները»³ ուսումնասիրությունում դիտարկվում է պարենի համաշխարհային շուկայի զարգացումների, գյուղատնտեսության պետական կարգավորման և Մաքսային միությանը անդամակցության ազդեցությունը ՀՀ շուկայի վրա, կարևորվում է պարենային անվտանգության գնահատման մեթոդաբանության կատարելագործման, Հայաստանի և ԼՂՀ պարենային հաշվեկշիռների մոտարկման խնդիրները, առաջարկվում են ագրարային ոլորտի նորամուծական զարգացման ուղիներ: Գրիգորյան Կ.Ա. Պարենային անվտանգության ապահովման և աղքատության նվազեցման հիմնախնդիրների լուծման ուղիները ՀՀ-ում⁴ ուսումնասիրությունում հեղինակը ներկայացնում է պարենային

¹ https://ejc.am/storage/content/%D5%8A%D4%B1%D5%90%D4%B5%D5%86%D4%B1%D5%85%D4%BB%D5%86-%D4%B1%D5%86%D5%8E%D5%8F%D4%B1%D5%86%D4%B3%D5%88%D5%92%D4%B9%D5%85%D4%B1%D5%86-%D5%80%D4%B%D5%84%D5%86%D4%B1%D4%BD%D5%86%D4%B4%D4%BB%D5%90%D5%86%D4%B5%D5%90%D4%B8-%D5%80%D5%80-%D5%88%D5%92%D5%84_%D5%8E%D4%B5%D5%90%D4%B1%D5%86%D4%B1%D5%85%D5%8E%D4%B1%D4%BE_-050122.pdf, վերջին անգամ բացվել է 21.05.26թ.

² Մարկոսյան Ա., Տնտեսական անվտանգության հիմնախնդիրները, Երևան, Նորավանք գիտակրթական հիմնադրամ, 2005թ., 108-129 էջ, <https://library.asue.am/open/2346.pdf>:

³ Ավետիսյան Ս., Մելոյան Ս., Պարենային անվտանգության ոլորտի հիմնախնդիրները ՀՀ-ում, Երևան, 2022 թ., 4-32 էջ, https://usum.am/_ld/33/3335_Avetisyan_S.pdf:

⁴ Գրիգորյան Կ. 2011, Պարենային անվտանգության ապահովման և աղքատության նվազեցման հիմնախնդիրների լուծման ուղիները, <https://koha.anau.am/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=39181>

անվտանգության էությունը, համաշխարհային և տարածքային ընդհանրությունները, զարգացումներն ու կարգավորման միջոցները: Ինչպես նաև քննարկում է պարենային ապահովվածությունը աղքատության հաղթահարման ռազմավարության համատեքստում:

Ընդհանուր, համաշխարհային առումով պարենային անվտանգության հարցերին հատկապես շատ է անդրադառնում ամերիկացի, աշխարհում պարենային հարցերով հայտնի փորձագետ Լեսթեր Բրաունը: Նա ամերիկյան Earth Policy Institute/«Մոլորակային քաղաքականության ինստիտուտի» հիմնադիրն է և երկար տարիներ զբաղվել է գլոբալ պարենային անվտանգության, կլիմայի փոփոխության և ռեսուրսների օգտագործման հիմնախնդիրներով: Հոդվածը գրելիս օգտվել եմ նաև նրա «Լիքը մոլորակ, դատարկ ափսեներ» գրքից, որում հեղինակը զարգացնում է այն միտքը, որ աշխարհը լի է ռեսուրսներով, բայց մարդկանց հասանելիությունը սննդի նկատմամբ անարդար և անհավասար է բաշխվում: Նրա դիտարկմամբ՝ համաշխարհային պարենային համակարգը կանգնած է աճող պահանջարկի և սահմանափակվող արտադրական հնարավորությունների միջև խորացող հակասության առաջ. բնակչության աճը և սպառման կառուցվածքի փոփոխությունները (մասնավորապես մսի և հացահատիկի սպառման ընդլայնումը) զգալիորեն մեծացնում են սննդի պահանջարկը, մինչդեռ բնական ռեսուրսների սահմանափակությունը, հողի դեգրադացիան և ջրային պաշարների սակավությունը խոչընդոտում են դրա բավարարմանը:⁵ Հոդվածը գրելիս ծանոթացել ենք պարենային անվտանգությանը վերաբերող բազմաթիվ այլ հրապարակումների ու ուսումնասիրությունների ևս: Մասնավորապես «Ամբերդ» մատենաշարի հրապարակած «ՀՀ պարենային անվտանգության ապահովման ռիսկերն ու դրանց նվազեցման հիմնական ուղիները» ուսումնասիրությանը:

Մեթոդաբանություն: Հոդվածի հիմնական վերլուծությունն իրականացվել է անալիզի սինթեզի, ինչպես նաև պատմական տրամաբանական ու վիճակագրական մեթոդաբանությամբ:

Վերլուծություն: Ուսումնասիրությունից պարզվում է, որ գյուղաղորտում առաջնահերթ անհրաժեշտության պարենամթերքի առումով վերջին 10 տարիներին կայուն ետընթաց ենք արձանագրում սննդամթերքներից մեծամասնության արտադրության, գյուղմթերքների մշակության մակերեսների, միջին բերքատվության առումով: Իրավիճակը վարվող քաղաքականության հետևանք է: Ահավասիկ. 2016թ.-ին «գյուղնախարարության վերակառուցման» հիմնավորմամբ փաստացի լուծարվեցին գյուղատնտեսության աջակցության հանրապետական (ԳԱՀԿ) ու մարզային (ԳԱՄԿ) կենտրոնները: Սրանք ամերիկյան մոդելով կառուցված կենտրոններ էին, որ գործում էին պետական ֆինանսավորմամբ ու կապող օղակ քին հանդիսանում նախարարության և գյուղի, ֆերմեր-գյուղացիների միջև, խորհրդատվություն էին ապահովում

⁵ Բրաուն, Լ. Ռ. (2012): Լիքը մոլորակ, դատարկ ափսեներ (Full Planet, Empty Plates): Earth Policy Institute, Նյու Յորք, 2012, էջ 13

վերջիններին: Ստեղծված լինելով 2002-2003թթ.-ին, վերջնականապես չէին ձևավորվել, բազում թերություններ ունեին, որ ժամանակի ընթացքում պետք է շտկվեին: Դրա փոխարեն 2016-2017թթ.-ին սրանք «թուլացվեցին», իսկ որոշ ժամանակ անց ընդհանրապես լուծարվեցին: Մինչդեռ սրանք բույսերի պաշտպանության, մշակության աշխատանքների կազմակերպման, նոր սորտերի շրջանացման, նոր տեխնոլոգիաների կիրառման, անասնապահության ոլորտում առաջացած խնդիրների լուծման գործում ուղղորդող մասնագիտական տեղեկատվություն էին ապահովում գյուղացիներին, կոդմնորոշում նրանց: ԳԱՀԿ-ԳԱՄԿ-երի լուծարմանը հաջորդեց գյուղատնտեսության և էկոնոմիկայի նախարարությունների միավորումը, որն ավելի շուտ գյուղատնտեսության նախարարության ընդգրկում էր էկոնոմիկայի նախարարության կազմում, ինչի արդյունքում առանց այդ էլ նախարարություն-ֆերմեր խիստ թույլ կապն ընդհանրապես խզվեց:

Ժամանակին սահմանամերձ, նախալեռնային և լեռնային գյուղերի ֆերմերներին հացահատիկային մշակաբույսերի յուրաքանչյուր հա-ի մշակության ծախսերը հոգալու նպատակով պետությունը 60 հազար դրամ «օգնություն» էր տալիս գյուղացուն, ոչ ավել քան 10 հա-ի համար: Որոշակիորեն սուբսիդավորում էր դիզվառելիքի և պարարտանյութերի գինը: Մի քանի տարի առաջ սուբսիդավորումը դադարեցվեց: Վերջին տարում այն մասնակիորեն վերականգնվել է, բայց դադարեցումը բացասական առումով արդեն էապես ազդել էր հատկապես հացահատիկային մշակաբույսերի արտադրության ծավալների վրա: Էկոնոմիկայի նախարարությունը իր կազմում գտնվող գյուղատնտեսության բաժնով, մարզպետարանների գյուղ վարչություններն ու խոշորացված համայնքների գյուղ բաժինները գործնականում ուղղահայաց որևէ կապ չունեն գյուղացի-ֆերմեր-արտադրողի հետ: Սրանց ու գյուղի տնտեսության մեջ պետք է գործեր հաղորդակից անոթների սկզբունքը, որպեսզի գյուղացին ու այս կառույցները հաղորդակցվելով իրար փոխադարձ պահանջներ ներկայացնեին և մեկ միասնական օրգանիզմ գործեր, ինչը որոշակիորեն իրականացվում էր ԳԱՄԿ-երի միջոցով: Հիմա գյուղի ու «գյուղնախարարության» միջև ընդհանրապես կապ չկա: Նշյալ ու բազմաթիվ նման գործոնների բացակայության արդյունքն է, որ պարենային անվտանգության առումով ունենք ռիսկային վիճակ: Այդ իսկ պատճառով դրանք բոլորը պետք է վերականգնվեն, այդ մեխանիզմներն ավելի հղկվեն: Հաղորդակից անոթների սկզբունքով պետք է ստեղծվեն մեխանիզմներ, որոնք ուղակի կապ կապահովեն կառավարության-գյուղնախարարության և գյուղացու միջև, որպեսզի սորանք կարողանան փոխադարձ հետաքրքրություն ներկայացնող հարցերը առանց միջնորդների փոխանցել մեկմեկու: «Պարենային անվտանգությունը ազգային անվտանգության կարևորագույն բաղադրիչներից է: Այն իրավական, կազմակերպական, նյութատեխնիկական և այլ բնույթի միջոցառումների համալիր է, որն ուղղված է անհրաժեշտ որակի և բավարար քանակությամբ, առողջության համար անվտանգ, լիարժեք պարենով ապահովմանը, որը հասանելի է հասարակության յուրաքանչյուր անդամի, այդ թվում՝ բնակչության առավել խոցելի հատվածներին

և կարող է սպառվել նրանց կողմից ցանկացած պահի և ցանկացած իրավիճակում, այդ թվում՝ արտակարգ իրավիճակների և ռազմական դրության ժամանակ առողջ և բարեկեցիկ կյանք վարելու համար»։ Պարենային անվտանգության ամբողջական ընդգրկումն այս սահմանումը ձևակերպվել է 1996թ.-ին Պարենի Համաշխարհային Գազաթնաժողովում։⁶

Երկրի պարենային անվտանգությունն առավելապես ապահովվում է գյուղատնտեսության, սննդամթերքի արտադրության և սննդի ներմուծման համակարգերի համատեղ զարգացման միջոցով։ Միջազգային պրակտիկայում երկրների պարենային անվտանգության դիրքը գնահատվում է պարենային անվտանգության զլոբալ ինդեքսով, որը բաղկացած է 4 բաղադրիչներից՝ պարենամթերքի մատչելիություն, հասանելիություն, որակ և անվտանգություն, բնական ռեսուրսներ և ճկունություն, որոնցից յուրաքանչյուրն իր հերթին ձևավորվում է մի քանի գործոններով։

2020 թ.-ին Հայաստանի Հանրապետության էկոնոմիկայի նախարարության կողմից կատարվել է պարենային անվտանգության զլոբալ ինդեքսի հաշվարկ, որի արդյունքներով այն կազմել է 59.4, այդ թվում՝ պարենամթերքի մատչելիության մասով՝ 64.9, հասանելիության մասով՝ 55.4, որակի և անվտանգության մասով՝ 65.1 ու բնական ռեսուրսների և ճկունության մասով՝ 51.2։⁷ Սրանից հետո նման հստակ հաշվարկ կամ չի կատարվել, կամ չի ներկայացվել։

Պարենով երկրի առավելագույնս ապահովվածության նպատակով ՀՀ-ում ժամանակի ընթացքում ընդունվել են բազմաթիվ իրավական ակտեր, որոնցից կարևորագույններն են.

- «Պարենային անվտանգության ապահովման մասին» ՀՀ օրենքը,
- «Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ռազմավարությունը»,
- «Հայաստանի Հանրապետության պարենային անվտանգության ապահովման հայեցակարգը»,
- «Հայաստանի Հանրապետության գյուղի և գյուղատնտեսության 2010-2020 թվականների, կայուն զարգացման ռազմավարությունը, այնուհետև ՀՀ գյուղատնտեսության ոլորտի տնտեսական զարգացումն ապահովող հիմնական ուղղությունների 2020-2030 թվականների ռազմավարությունը»,
- Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2016 թվականի դեկտեմբերի 1-ի N48 արձանագրային որոշմամբ հավանության արժանացած «Հայաստանի Հանրապետության պարենային ապահովության հայեցակարգից բխող միջոցառումների 2017-2021 թվականների ծրագիրը»։⁸ Սրա ավարտից հետո

⁶ ՊԱՐԵՆԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ, 2023, էջ 2-3, https://www.e-gov.am/u_files/file/decrees/kar/GVC4-C2D2-66AC-4391/1083.1.pdf

⁷ Նույն տեղում, էջ 4

⁸ ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարություն, Պարենային անվտանգություն, <https://www.mineconomy.am/page/1333>

2023 թվականի հունիսի 30-ին ՀՀ կառավարությունն ընդունել է «Պարենային անվտանգության համակարգի զարգացման ռազմավարությունը և դրա 2023-2026 թվականների գործողությունների ծրագիրը: Մա այս ոլորտում պետության նոր միջնաժամկետ ռազմավարությունն է, որը հաջորդում է 2017-2021 թթ. միջոցառումներին և նպատակն է դիմագրավել եղած մարտահրավերներին՝ հատկապես պարենի առկայություն, մատչելիություն, ինքնաբավություն և ընդհանրապես պարենային անվտանգության ոլորտում:

Համաձայն հանրապետության պարենային անվտանգության ռազմավարության նախաբանի, սրա ընդունման անհրաժեշտության հիմնական նպատակն է. Հանրապետության բնակչության բոլոր խավերի համար ապահովել առողջապահական նորմերին համապատասխանող պարենի ֆիզիկական և տնտեսական մատչելիություն: Մրանից բացի նախադրյալներ ստեղծել դիմակայելու ներքին և արտաքին շուկաների անբարենպաստ փոփոխություններին և հնարավոր անցանկալի իրավիճակների բացասական հետևանքներին: Եվ, որ շատ կարևոր է. տարածաշրջանային հակամարտությունների, այդ թվում և զինված, առկայության դեպքերում երկրի հաղորդակցության ուղիների խոցելիության, հարկադիր միգրանտների հոսքերի առկայության, պարենի ինքնաբավության ցածր մակարդակի պայմաններում պարենային անվտանգության արդյունավետ կառավարման համակարգերի և կոնկրետ մեխանիզմների ներդրման անհրաժեշտություն: «Բացի այդ, ռազմական դրության և արտակարգ իրավիճակներում պարենի անխափան մատակարարման ապահովման և համապատասխան պահուստային պաշարների ձևավորման գործընթացի կանոնակարգման անհրաժեշտություն»:⁹

Նույն տեղում նշվում է, որ հնարավոր պարենային ճգնաժամերի և արտակարգ իրավիճակների կանխատեսման, կանխարգելման և դրանց արագ արձագանքման ենթակառուցվածքներն ու կարողությունները ՀՀ-ում խիստ անբավարար են: «Երկրում պարենային անվտանգության իրավիճակի կանխատեսման և հնարավոր ռիսկերի վաղաժամ կանխարգելման որևէ համապարփակ համակարգ չի գործում: Համապատասխան գերատեսչություններն ու կառույցները ճգնաժամային իրավիճակներին, որպես կանոն, արձագանքում են դրանց առերևույթ ի հայտ գալուց հետո միայն: Այդ ռիսկերը բազմաթիվ են և փոխկապակցված»: Որպես նման ռիսկ է թվարկվում 1) պատերազմական իրավիճակը. 2) համաճարակների ու համավարակների բռնկումները. 3) Վերին Լարսի սահմանային կետի աշխատանքի խաթարումները. 4) տարածաշրջանում և աշխարհում տեղի ունեցող ռազմաքաղաքական իրադարձությունները, ինչպես նաև վերջիններիս արդյունքում առաջացող հարկադիր միգրանտների հոսքերը, առանձին երկրների նկատմամբ կիրառվող պատժամիջոցները և այլն»:¹⁰

⁹ ՊԱՐԵՆԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ, էջ 5, https://www.e-gov.am/u_files/file/decrees/kar/GVC4-C2D2-66AC-4391/1083.1.pdf

¹⁰ Նույն տեղում, էջ 6

«Պարենային անվտանգության ապահովման մասին» ՀՀ օրենքը կարգավորում է երկրի պարենային անվտանգության ապահովման ոլորտի հարաբերությունները, ինչպես նաև սահմանում է այդ ոլորտի կարգավորման պետական քաղաքականության հիմնական ուղղությունները: Դրանք են. ա) կենսապես կարևորագույն պարենային հումքի և սննդամթերքի տեղական արտադրության խթանումը, բ) ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված նորմերին համապատասխան սննդամթերքի որակական հատկանիշների ապահովումը, գ) ՀՀ մակրոտնտեսական վիճակի բարելավմանն ուղղված միջոցառումների իրականացումը և դրա հիման վրա բնակչության գնողունակության մակարդակի բարձրացումը, դ) ՀՀ պետական պահուստում պարենային պաշարների կուտակումը և դրանց արդյունավետ օգտագործումը, ե) պարենային շուկայի կարգավորմանն ուղղված միջոցառումների իրականացումը, զ) նվազագույն պարենային զամբյուղի կառուցվածքում ընդգրկված սննդամթերքի տեղական արտադրության և ներմուծման հաշվեկշռի կազմումը և դրա վերաբերյալ տեղեկատվության հավաքման և վերլուծության ապահովումը:

Պարենային անվտանգության ապահովման ոլորտում ՀՀ տնտեսական քաղաքականության հիմքն է հանդիսանում միջազգային իրավունքի նորմերին համապատասխան՝ քաղաքացիների լիարժեք սնվելու և սովից զերծ լինելու իրավունքի ապահովումը:¹¹

Օրենքները, կառավարության որոշումները, ծրագրերը կան, մինչդեռ Հայաստանի Հանրապետությունում պարենային անապահովությունը խիստ բարձր է: Հանրապետության բնակչության կեսից ավելին պարենային անապահովության վտանգի տակ է: ՊՀԾ-ի կողմից կատարված «Հայաստանի Հանրապետության պարենային անվտանգության և խոցելիության» գնահատման ուսումնասիրությունից պարզվում է, որ տնային տնտեսությունների 23%-ը պարենային անապահով վիճակում են, 56%-ը՝ պարենային ապահովվածության սահմանային շեմին են:¹² Սա վկայում է այն մասին, որ Հայաստանի Հանրապետության բնակչության մեծամասնությունը ճգնաժամային կամ շոկային իրավիճակների դեպքում պարենի տեսանկյունից անապահով դառնալու վտանգի տակ է:¹³

2022 թվականի հունիսին երկրում արձանագրվել է 23.2% պարենային անապահովության մակարդակ: Հանրապետության հյուսիսային շրջանները շատ ավելի խոցելի են մյուս տարածաշրջաններից. մասնավորապես՝ պարենային անապահովությունը Տավուշի մարզում կազմել է 25%, Լոռու մարզում՝ 31%, Շիրակի մարզում՝ 35%: Ցանկացած երկրի պարենային անվտանգության բնորոշման հիմնական ցուցանիշը պարենամթերքի

¹¹ Մարկոսյան Ա., Տնտեսական անվտանգության հիմնախնդիրները, Երևան, Նորավանք գիտակրթական հիմնադրամ, 2005թ., էջ 50-52

¹² ՊԱՐԵՆԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ, էջ 6-Հավելված N 1, https://www.e-gov.am/u_files/file/decrees/kar/GVC4-C2D2-66AC-4391/1083.1.pdf

¹³ Աղբյուրը՝ ՊՀԾ, «Հայաստանում պարենային ապահովության և խոցելիության գնահատում, մայիս հունիս 2022թ.»

ինքնաբավության մակարդակն է: Հայաստանի Հանրապետության ազգային պարենային հաշվեկշռի տվյալների վերլուծությունը վկայում է, որ, էներգետիկ արժեքով հաշվարկված, կենսապես կարևորագույն պարենամթերքի ինքնաբավության մակարդակը 2019 թվականի տվյալներով կազմել է անհրաժեշտի գրեթե կեսը՝ շուրջ 52,5 %: 2022թ.-ին՝ այն նվազել է 48 %-ի¹⁴ (այդ թվականից հետո բաց աղբյուրներում «էներգետիկ արժեքով հաշված ինդեքս», որը ներկայացված է 2019 և 2022թթ.-երին, ոչ մի պաշտոնական ամբողջական հրապարակում չի ներկայացվել) : Համեմատության համար նշենք, որ 2001-2003թթ.-երին այն կազմել է 55%¹⁵: ՀՀ ԱԺ Անվտանգության խորհուրդը 2011թ.-ին «ՀՀ-ում պարենային ապահովության ապահովման հայեցակարգում» որպես երկարաժամկետ թիրախ հանրապետությունում էներգետիկ արժեքով սննդի ինքնաբավության մակարդակը մինչև 2015թ.-ը պետք է հասցվեր 77 %-ի, մինչև 2020թ.-ը՝ 84%-ի:

Պետության պարենային անկախությունը համարվում է ապահովված, եթե կենսապես կարևորագույն սննդամթերքների տեղական արտադրության և պետական պարենային պահուստի ծավալներն ապահովում են պարենային ճգնաժամի կանխարգելումը: Պարենային անկախության ապահովմանն ուղղված միջոցառումների իրականացման համար պատասխանատվությունը կրում է կառավարությունը: Այդ նպատակով իրականացնում է հետևյալ լիազորությունները. ա) ապահովում է պարենային անվտանգության ապահովման ոլորտում միասնական պետական քաղաքականության իրագործումը, բ) ապահովում է սննդամթերքի արտադրության խթանման և կարգավորման ոլորտում տարվող աշխատանքների համակարգումը, գ) իր լիազորած մարմնի միջոցով մշակում և իրագործում է սննդամթերքի արտադրության անհրաժեշտ և փաստացի տնտեսական անվտանգության հիմնախնդիրները:

Պարենային շուկայի պետական հսկողությունն իրականացնում է կառավարությունը՝ սննդամթերքի արտադրության անհրաժեշտ և փաստացի մակարդակների հաշվեկշռի հիման վրա: Պարենային շուկայի պետական հսկողությունը ներառում է՝ ա) սննդամթերքի արտադրության, մատակարարման և ապրանքային պաշարների գնահատումը, բ) պարենային անվտանգության ապահովման հատուկ ռեժիմների պայմաններում սննդամթերքի խոշոր խմբաքանակների շարժի հսկողությունը՝ արտադրությունից կամ ներմուծումից մինչև դրանց իրացումը, գ) սննդամթերքի (այդ թվում՝ ներմուծված) որակի գնահատումը՝ էկոլոգիական և սանիտարահամաճարակաբանական պահանջներին համապատասխան: Այս ամենից բացի կա մեկ շատ կարևոր գործոն ևս, առանց որի պարենային

¹⁴ ՀՀ էկոնոմիկային նախարարություն, Հայաստանի ագրովերամշակող արդյունաբերությունը և պարենային անվտանգությունը, <https://mineconomy.am/page/1327>

¹⁵ Մարկոսյան Ա., Տնտեսական անվտանգության հիմնախնդիրները, Երևան, Նորավանք գիտակրթական հիմնադրամ, 2005թ., էջ 56

անվտանգության ապահովումը գործնականում անհնարին է: Դա պարենային անվտանգության ապահովման համար անհրաժեշտ կուլտուրաների համապատասխան մակերեսների վրա մշակությունն է, դրանով իսկ համապատասխան քանակության առաջին անհրաժեշտության սննդամթերքի բերքի ապահովումը: Մինչդեռ Ըստ պաշտոնական տվյալների ներկայումս Հայաստանում մշակվում է վարելահողերի կեսից քիչ ավելը: Ելնելով էլ չմշակվող վարելահողերը շրջանառության մեջ բերելու մտահոգությունից ՀՀ կառավարությունը 2020 թվականի հունվարի 23-ին ընդունել է N68-L որոշումը, «Գյուղատնտեսական նշանակության հողերի օգտագործման արդյունավետության բարձրացման հայեցակարգը և միջոցառումների ծրագիրը հաստատելու մասին»: Որոշման մեջ նշվում է. «Գյուղատնտեսական նշանակության հողերի արդյունավետ օգտագործումը գյուղատնտեսության ոլորտի զարգացման հենասյուներից մեկն է: Համաձայն 2018 թվականի հողային հաշվեկշռի՝ գյուղատնտեսության նշանակության հողերը կազմում են 2044.5 հազ.հա, որից վարելահողերը՝ 445.6 հազ.հա, բազմամյա տնկարկները՝ 35.3 հազ.հա, խոտհարքները՝ 121.0 հազ.հա, արոտները՝ 1051.6 հազ.հա: Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ 2018 թվականին նպատակային օգտագործվել է 242.8 հազ.հա վարելահող կամ շուրջ 54.5%-ը»¹⁶: Հայեցակարգում որպես հիմնական նպատակ է նշվում «հստակեցնել գյուղատնտեսական նշանակության հողերի օգտագործման արդյունավետության բարձրացմանն ուղղված պետական քաղաքականության հիմնական ուղղությունները, որոնց կիրառման արդյունքում կբարձրանան գյուղատնտեսական նշանակության հողերի օգտագործման մակարդակը, գյուղատնտեսական արտադրության արդյունավետությունն ու երկրի պարենային անվտանգության մակարդակը: Փաստացի. 2011թ.-ին «ՀՀ-ում պարենային ապահովության ապահովման հայեցակարգի» ընդունումից 15 տարի անց, հաջորդ նմանատիպ հայեցակարգի և «ՀՀ գյուղատնտեսության ոլորտի տնտեսական զարգացումն ապահովող հիմնական ուղղությունների 2020-2030 թթ ռազմավարության» մշակումից ու ընդունումից 6 տարի անց որպես հասանելի նպատակ ընդունված թիրախներից և ոչ մեկը չի իրականացվել: Այդ տարիներին ընդունված թիրախ-ների առումով հանրապետությունում առավելապես ետընթաց է գրանցվել:

Պարենային ինքնաբավության, անվտանգության առումով թերևս երկու ամենակարևոր սննդամթերքի՝ ցորենի և կարտոֆիլի, ինչպես նաև բանջարեղենի ու կերային մշակաբույսերի ցանքատարածությունների համեմատական վիճակագրությունը ցույց է տալիս, որ վերջին 4-5 տարիներին 10-15 տարի առաջվա համեմատությամբ ունենք շեշտակի անկում: 2014թ.-ին հանրապետությունում ցորեն է ցանվել ավելի քան 102հազար հա-ի վրա, 2024թ.-ին՝ 54 հազար հա-ի վրա: Ցանքատարածությունը գրեթե կրկնակի նվազել է:

¹⁶ ՀՀ կառավարության 2020թ որոշում, ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅԱՆ ՀՈՂԵՐԻ ՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐՁՐԱՑՄԱՆ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԸ ԵՎ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐԻ ԾՐԱԳԻՐԸ ՀԱՍՏԱՏԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ, <https://www.arlis.am/hy/acts/138498>

Կարտոֆիլի դեպքում մշակվող մակերեսը ավելի քան 30 հազար հա-ից իջել է 18-17 հազար հա-ի: Ընդ որում՝ անկումը գրեթե առանց տատանումների, կայուն վարընթաց է: Նույնը բանջարեղենի դեպքում. 10 տարվա ընթացքում 7-8 հազար հա-ով մշակվող մակերեսները նվազել են: Ընդ որում՝ 2010թ.-ից հետո լուրջ ցանքատարածությունները միշտ ավելին են եղել քան 6 հազար հա-ն: 2020թ-ին և դրանից հետո 4.7 հազար հա-ից նվազել են 3.5 հազարի: Վարունգինը՝ 2.5-2.6 հազար հա-ից նվազել է 1.2-1.3-1.4-ի: Նույն անկումային պատկերն է գրանցվել այլ բանջարեղենների, բոստանային մշակաբույսերի, կերային և այլ մշակաբույսերի պարագայում: Ընդ որում՝ բոլորի դեպքում է կայուն վարընթաց: Կերային մշակաբույսերի պարագայում՝ 74-75 հազար հա-ից մակերեսները նվազել են տասնյակ հազարներով, հասնելով 51-50.7 հազարի: Իսկ դա նշանակում է, որ անասնակերն էլ է նվազել, հետևաբար այդ անկումը ազդել է նաև անասնապահության վրա:

Աղյուսակ 1

Առաջին անհրաժեշտության գյուղմթերքի համեմատական ցանքատարածությունները 2010-2014թթ. և 2020-2024թթ.¹⁷

	2010	2011	2012	2013	2014	2020	2021	2022	2023	2024
Ցորեն	81.7	73.4	90.2	96.0	102.3	57.9	57.4	55.1	70.0	54.4
Կարտոֆիլ	28.3	28.6	31.2	30.6	30.0	20.5	20.1	19.2	18.7	17.5
Բանջարեղեն	23.5	25.0	25.2	25.4	26.4	21.2	19.5	19.1	18.0	18.2
որից										
Լոլիկ	6.5	6.8	6.2	6.2	6.5	4.7	4.1	3.9	3.4	3.5
Վարունգ	2.2	2.5	2.3	2.3	2.6	1.5	1.4	1.2	1.3	1.4
Կաղամբ	3.5	3.7	3.8	3.9	4.3	2.6	2.2	2.1	1.8	1.7
Այլ բանջարեղեն	6.6	6.8	7.7	7.8	8.1	2.3	2.2	2.4	2.3	2.4
Բոստան	4.4	5.7	5.1	5.3	5.8	4.0	4.5	4.1	4.0	3.9
Կերային մշակաբույսեր	65.5	66.2	66.9	74.7	73.2	53.6	56.5	54.0	51.0	50.7
որից										
Միամյա խոտեր	7.9	10.8	10.0	13.4	8.6	2.5	4.3	4.0	2.6	3.5

¹⁷ ՀՀ ՎԿ, Գյուղատնտեսական մշակաբույսերի ցանքային տարածությունները և համախառն բերքը 2010 թվականին հրատարակվել է՝ 12 Մարտի 2011 և համապատասխանաբար հաջորդ տարիների նույն հրապարակումներից, <https://www.armstat.am/am/?nid=82&year=2011>

Հարցը նրանումն է, որ կայուն անկումը գրանցվել է ոչ միայն ցանքատարածությունների մակերեսների առումով, այլ գրեթե բոլոր մշակաբույսերի բերքատվության:

Համաձայն վիճակագրական կոմիտեի սկսած 2016-2017թթ.-ից թե ցորենի, թե կարտոֆիլի, թե հատիկաընդեղեն մշակաբույսերի, բանջարեղենի ու անասնակերի ոչ միայն ցանքատարածությունները, այլև սրանցից ստացված բերքը ևս տարեցտարի կայունորեն նվազել է (խոսքը վերաբերում է թե միջին բերքատվությանը և թե բացարձակ թվով համախառն բերքին):

Աղյուսակ 2

Առաջին անհրաժեշտության բուսաբուծական մթերքների բերքատվության համեմատական ցուցանիշները 2011-2015թթ. և 2021-2024թթ.¹⁸

	2011	2012	2013	2014	2015	2021	2022	2023	2024
Ցորեն	2.8	2.6	3.1	3.2	3.3	1.6	2.4	2.5	2.1
Կարտոֆիլ	19.4	20.6	21.4	23.1	21.8	17.9	18.2	19.4	19.2
Բանջարեղեն	30.6	32.5	33.3	35.0	33.4	27.1	28.2	28.7	28.8
որից									
Լոլիկ	40.0	41.8	43.3	44.5	42.9	36.9	34.9	34.7	35.2
Վարունգ	25.2	26.9	27.5	30.2	31.0	23.3	25.2	24.6	25.6
Կաղամբ	36.4	37.0	36.3	36.5	38.3	30.4	33.7	35.9	34.1
Այլ բանջարեղեն	28.5	32.2	33.4	34.9	28.2	25.0	30.2	28.6	29.8
բոստան	31.3	40.0	38.8	42.1	42.3	29.1	30.2	29.2	30.9

Անկում է արձանագրվել նաև խոշոր եղջերավորների գլխաքանակի, հետևաբար և կաթնատվության ու մսի արտադրության ծավալների առումով: Եթե անկում արձանագրված լիներ մի քանի մթերքների պարագայում, դա կարելի էր բացատրել 2020թ.-ի հայ-ադրբեջանական պատերազմով ու դրա թողած հետևանքներով: Մինչդեռ պաշտոնական վիճակագրության ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ թե բուսաբուծության և թե, անասնապահության առանձին վերցրած ոլորտների մեծամասնությունում թե՛ մշակության տարածքների ու միջին բերքատվության և թե՛ կենդանիների գլխաքանակների ու կաթնատվության առումով ետընթաց է գրանցվում մի քանի տարի անընդմեջ:

Արդյունքում 2018թ.-ին նախորդ տարվա համեմատությամբ գյուղատնտեսության համախառն արդյունքը ամբողջ 7.6%-ի անկում է գրանցել¹⁹: 2019թ.-ին՝ 2018թ.-ի նկատմամբ անկումը կազմել է 4.2%: 2020-ին՝ 19-ի

¹⁸ ՀՀ ՎԿ, Գյուղատնտեսական մշակաբույսերի ցանքային տարածությունները և համախառն բերքը 2010 թվականին հրատարակվել է՝ 12 Մարտի 2011 և համապատասխանաբար հաջորդ տարիների նույն հրապարակումներից, https://www.armstat.am/file/article/canqer_h_2010.pdf,

¹⁹ ՀՀ սոցիալ տնտեսական կիճակը 2018թ, հունվար-դեկտեմբերին, ՀՀ ՎԿ, https://armstat.am/file/article/sv_12_18a_122.pdf

համեմատությամբ արձանագրվել է 1.4%-ոց աճ: 2021թ.-ին 2020-ի նկատմամբ արձանագրվել է 1.1%-ոց անկում: 2022թ.-ին 21-ի համեմատությամբ արձանագրվել է 0.4%-ոց աճ: 2023թ.-ին՝ նախորդ տարվա նկատմամբ գրանցվել է 0.3%-ոց անկում:

Աղյուսակ 3

Կենդանիների ու թռչունների գլխաքանակի ու մթերատվության համեմատական ցուցանիշները 2011-2014թթ. և 2021-2024թթ.²⁰

	Զափի միավոր								
		2011	2012	2013	2014	2021	2022	2023	2024
Խոշոր եղջերավոր գլխաքանակ	հազ.գլուխ	571.3	599.2	661.0	677.5	613.4	559.6	501.8	491.5
որից՝									
կով	հազ.գլուխ	272.5	283.3	303.2	309.6	265.8	246.1	222.0	211.1
Արտադրվել է կաթ	հազ.տոննա	601.5	618.2	657.0	700.4	670.6	623.1	590.9	574.4
Խոզ	հազ. գլուխ	114.7	108.0	145.0	139.8	200.2	166.0	180.8	186.9
Որից մայր խոզեր	հազ.գլուխ	20.67	23.06	31.3	26.0	37.6	34.8	29.6	30.0
ոչխար	հազ. գլուխ	590.2	590.2	674.7	717.5	717.8	713.7	700.9	710.0
թռչուն	մլն. թև	3462	4023	4050	4101	4203	4827	4186	4426
Որից ածան հավեր	մլն թև	2305	2509	2689	2485	2509	2779	2672	2654
Զու	մլն հատ	633.3	658.1	615.2	638.3	701.9	749.1	732.2	721.2

2024թ.-ին՝ նախորդ տարվա համեմատությամբ արձանագրվել է 1.6%-ոց աճ: 2025թ.-ին նախորդ տարվա համեմատությամբ աճը կազմել է ամբողջ 5.6%, բայց դա առավելապես անտառային տնտեսության շնորհիվ: Տնտեսության անկումային վիճակը բարենպաստ միջավայր չի ստեղծում պարենային ապահովվածության, երկրի պարենային անվտանգության ռիսկերը մեղմվելու առումով: Ահավասիկ.

Վիճակագրական ծառայության տվյալներից կազմված աղյուսակից պարզ է դառնում, որ հանրապետությունում ինքնաբավության համեմատաբար բարձր

²⁰ ՀՀ ՎԿ, Պարենային ապահովություն և աղքատություն, 2012թ. հունվար-հունիս, էջ 49-53, 58-60 , https://www.armstat.am/file/article/f_sec_2_12_6.1-6.6.doc.pdf և հաջորդաբար բոլոր տարիների նույն հրապարակումները, այդ թվում և հունվար-դեկտեմբեր կտրվածքով, օրինակ, Պարենային ապահովություն և աղքատություն, 2013թ. հունվար-դեկտեմբեր, էջ 54-58, 63-65, <https://www.armstat.am/am/?nid=82&id=1530>

մակարդակ է ապահովվում կարտոֆիլի, բանջարեղենի, պտղի, խաղողի, ոչխարի և այծի մսի, ձվի և ձկան դեպքերում: Մրանց հիմնական մասի պարագայում ինքնաբավության մակարդակը տատանվում է 90-100 միջակայքում, որոշների դեպքում՝ նույնիսկ ավելի քան 100%:

Աղյուսակ 4

Առաջին անհրաժեշտության պարենի ինքնաբավության
մակարդակը 2010-2012թթ. և 2022-2024թթ.²¹

Առաջին անհրաժեշտության պարենային ապրանքներ	Ինքնաբավության մակարդակը, %					
	2010թ.	2011թ.	2012թ.	2022թ.	2023թ.	2024թ.
Ցորեն	33.5	36.5	32.9	24.4	27.3	22.8
Կարտոֆիլ	100.2	98.2	99.0	98.4	99.2	106.2
Բանջարեղեն	98.3	98.2	99.3	102.0	97.4	99.6
Պտուղ և հատապտուղ	79.8	90.0	96.1	102.0	103.1	100.5
Խաղող	101.1	101.4	102.6	106.6	106.6	103.7
Հատիկալնդեղեն մշակաբույսեր	41.7	47.3	56.0	26.0	35.2	38.4
Բուսական յուղ	4.1	2.8	9.1	0.1	0.0	0.0
Շաքար	35.8	96.0	93.1	91.2	42.8	55.0
Ձու	99.2	94.1	99.5	99.2	98.8	98.9
Կաթ	87.0	82.9	83.1	83.4	80.2	78.6
Տավարի միս	85.1	78.4	81.6	89.9	90.7	88.0
Խոզի միս	41.1	43.3	38.3	47.3	48.0	49.7
Ոչխարի և այծի միս	100	100.0	100.0	100.6	106.1	105.2
Թռչնի միս	12.4	12.2	19.1	22.3	25.4	26.0

50%-ից բարձր ինքնաբավության մակարդակ է ապահովվում տավարի մսի, կաթի ու կաթնամթերքի համար: Պարենային ապահովության առումով թերևս ամենակարևոր սննդամթերք հանդիսացող ցորենի պարագայում ունենք ինքնաբավության շատ ցածր մակարդակ.23-24%: Նույն վիճակն է սննդի մեջ շատ օգտագործվող հատիկալնդեղեն մշակաբույսերի, մարդու սննդաբաժնում մեծ տեղ զբաղեցնող թռչնի մսի ու շաքարի պարագայում: Իսկ բուսական յուղի դեպքում ունենք ինքնաբավության գրեթե զրոյական մակարդակ: Մյուս կողմից

²¹ ՀՀ ՎԿ, Պարենի առկայություն https://armstat.am/file/article/f_sec_2_14_6.pdf, էջ 33- և համապատասխանաբար https://www.armstat.am/file/article/f_sec_3_2025_3.pdf էջ 39 Պարենի առկայություն

վերջին 10-12 տարիներին պարենի ապահովվածության առումով այնպիսի կարևորագույն սննդամթերքների քանակները, ինչպիսիք են ցորենը, հատիկալնդեղենը, բուսական յուղը, շաքարը, կաթը, նվազել ու նվազում են:

Աղյուսակ 5

Առաջին անհրաժեշտության պարենամթերքի արտադրանքը բացարձակ թվերով և ինքնաբավության աստիճանը²²

Առաջին անհրաժեշտության պարենային ապրանքներ	Արտադրանքը բացարձակ թվերով, հազ տոննա		Ինքնաբավությունը, %-ով	
	2014թ.	2024թ.	2014թ.	2024թ.
Ցորեն	338.2	120.3	48.7	22.8
Կարտոֆիլ	733.2	337.7	103.6	99.5
Բանջարեղեն	1200.4	772.0	99.1	99.6
Պտուղ և հատապտուղ	291.0	343.8	93.8	100.5
Խաղող	261.3	206.2	101.9	103.7
Հատիկալնդեղեն մշակաբույսեր	5.5	3.1	51.9	26.0
Բուսական յուղ	4.0	0.0	13.2	0.0
Շաքար	89.2	66.7	93.1	91.2
Ձու մլն հատ	638.3	749	95.3	99.2
Կաթ	700.4	623	84.2	83.4
Տավարի միս	59.0	65.6	87.9	89.9
Խոզի միս	16.2	14.9	54.2	47.3
Ոչխարի և այծի միս	9.1	10.8	103.4	100.4
Թռչնի միս	8.4	11.9	20.0	22.3
Ձուկ	18.6	27.0	124.0	118.8

Մարդու սննդակարգում 15 ամենագործածական սննդամթերքի ինքնաբավության բարձրացման առումով համաձայն վերոնշյալ աղյուսակների, վերջին 15 տարիներին ոչ միայն լուրջ առաջընթաց չի գրանցվել, այլև հատկապես բուսական ծագման որոշ սննդամթերքների գծով կայուն ետընթաց է արձանագրվել. հատկապես վերջին 4-5 տարիներին: Ահավասիկ. 2010-2012 ժամանակային միջակայքում ցորենի ինքնաբավության մակարդակը տատանվել է 33-36.5%-ի սահմաններում, 2017-2019թթ...-ին՝ 33.2-ից նվազել է 30.7-ի: Վերջին երեք տարիներին 24.4-23.2 միջակայքում է: Ավելի քան 10%-ոց անկում: Բացարձակ թվերով արտահայտված. 2011թ.-ին հանրապետությունում արտադրվել է ավելի քան 224 հազար տոննա ցորեն: Տաս տարի անց՝ 2021թ.-ին՝

²² ՀՀ ՎԿ, Պարենի առկայություն https://www.armstat.am/file/article/f_sec_3_2015_6.pdf, էջ 73-75 և https://www.armstat.am/file/article/f_sec_3_2025_3.pdf, էջ 74-76

97 հազար տոննա, 2024թ.-ին՝ 116 հազար տոննա: Նշենք, որ ՀՀ-ում սննդի համար տարեկան օգտագործվում է միջին հաշվով ավելի քան 400000 տոննա ցորեն:

Առանց սեփական արտադրության պարենամթերքի՝ ազգային անվտանգության մյուս բոլոր բաղադրիչները էապես կորցնում են իրենց նշանակությունը: Ընդ որում, գյուղատնտեսական արտադրության կայուն և հաստատուն զարգացումը կազմում է պարենային անվտանգության հիմքը:

Պրոֆեսոր Աշոտ Մարկոսյանն իր «Տնտեսական անվտանգության հիմնախնդիրները» աշխատությունում նշում է, որ ցանկացած երկրի պարենի ֆիզիկական առկայությունը նախ բնութագրվում է գյուղատնտեսական մթերքների արտադրությամբ:²³ Գյուղմթերքների արտադրության ծավալն էլ պայմանավորված է երկու հիմնական գործոններով. ցանքատարածությունների մակերեսով և մշակաբույսերի բերքատվությամբ: Երկուսի դեպքում էլ, ինչպես արդեն ներկայացվեց, վերջին տասնամյակում հանրապետությունում արձանագրվում է շարունակական կայուն նվազում:

Ընդհանուր հանրապետության պարենային ապահովվածության ամբողջական պատկերն ունենալու համար ներկայացնենք 2024թ.-ին ՀՀ ազգային պարենային հաշվեկշիռը:

Աղյուսակ 6-ը կազմված է ՀՀ ՎԿ տվյալներով²⁴:

Համաձայն ազգային պարենային հաշվեկշռի տվյալների 2024թ.-ին ՀՀ-ում ցորենի ինքնաբավության աստիճանը կազմել է 22.8%: 2016թ.-ին այն եղել է ավելի քան 53%: Մասնագիտական գնահատականներով այն հնարավոր է հասցնել մինչև 60-65%-ի:

2014թ.-ին հատիկավորների ինքնաբավության ցուցանիշը հանրապետությունում կազմել է 95.8%, 2024թ.-ին՝ 38.4% է: 2013թ.-ին ավելի քան 13% ինքնաբավություն ենք ունեցել բուսական յուղի արտադրության առումով: 2024թ.-ին այն 0% է: Շաքարի ինքնաբավության աստիճանը 2024թ.-ին 55% է, 2014թ.-ին՝ 93%: Կաթը 2024թ.-ին 78.6% էր, մինչդեռ 2015թ.-ին այն 93% էր ու մասնագետների գնահատմամբ ավելի քան 100% ինքնաբավություն ապահովելու բոլոր հնարավորությունները կան: Նմանատիպ վիճակագրություն կարելի է բերել նաև մյուս սննդամթերքի վերաբերյալ: Բացառությամբ մի քանի անուն մթերքների, մնացած մեծ մասի պարագայում ՀՀ-ն ի վիճակի է իր ինքնաբավությունը լիովին ապահովելու, մի մասի դեպքում էլ ավելի քան 70-80 տոկոսով: Վերոնշյալ թվերը դա հաստատում են: Հետևաբար՝ պետք է հիմնովին վերանայվեն մինչ այս ընդունված ոլորտային ռազմավարություններն ու մարտավարությունները:

²³ Մարկոսյան Ա. Տնտեսական անվտանգության հիմնախնդիրները, 2005թ., 250 էջ, «Նորավանք» գիտակրթական հիմնադրամ

²⁴ Հայաստանի Հանրապետության ազգային պարենային հաշվեկշիռը 2024թ., էջ 74-76, https://www.armstat.am/file/article/f_sec_3_2025_3.pdf

Հայաստանի Հանրապետության ազգային պարենային հաշվեկշիռը 2024թ, հազար տոննա

	Պահուստներ տարվա սկզբում	Արտադրություն	Ներմուծում	Ամբողջ. առաջարկ	Մնդի օգտագործում	Անասնակեր	Կորուստներ	Մերմացու	Արտահանում	Այլ օգտագործում	Պահուստներ տարվա վերջում	Օգտագործում	Ինքնաբավության աստիճան %	Սպառումը մեկ շնչի հաշվով		
														կգ/տարի	գր/օր	կկալ/օր
Ցորեն	376.8	120.3	410.7	907.8	380.6	88.4	37.4	16.9	3.9	0.6	380.0	907.8	22.8	133.9	366.9	1034.0
Կարտոֆիլ	148.1	337.7	15.9	501.7	180.3	76.0	19.1	70.0	35.6	0.0	120.7	501.7	106.2	63.4	173.8	130.3
Բանջարեղեն և բոստան	150.2	772.0	102.9	1025.1	586.1	72.5	94.4	0.7	99.5	0.0	171.9	1025.1	99.6	206.2	564.9	128.5
Միրգ (բացի խաղողից)	51.7	343.8	114.7	510.2	327.2	0.0	19.7	0.0	116.5	0.0	46.8	510.2	100.5	115.1	315.4	147.5
Հատկաբնորոշ մշակաբույսեր	1.8	3.1	5.2	10.1	8.5	0.0	0.1	0.2	0.1	0.0	1.2	10.1	38.4	3.0	8.0	26.6
Բուսական յուղ	12.7	0.0	33.3	46.0	31.7	-	0.6	-	0.0	0.0	13.7	46.0	0.0	11.2	30.6	270.1
Շաքար	30.9	53.8	48.7	133.4	76.9	-	2.0	-	4.6	0.0	49.9	133.4	55.0	27.1	74.1	129.7
Ձու	0.5	39.7	0.5	40.7	38.1	0.0	1.0	-	0.0	0.0	0.3	40.7	98.9	13.4	36.7	19.5
Կաթ	49.8	574.4	208.6	832.8	668.6	50.7	9.2	0.0	52.1	0.0	52.2	832.8	78.6	235.2	644.5	257.8
Տավարի միս	0.3	60.1	8.6	69.0	68.0	0.0	0.3	0.0	0.4	0.0	0.3	69.0	88.0	23.9	65.5	118.0
Խոզի միս	0.1	18.7	19.3	38.1	37.3	0.0	0.2	0.0	0.4	0.0	0.2	38.1	49.7	13.1	36.0	75.5
Ոչխարի և այծի միս	0.1	11.1	0.0	11.2	10.5	0.0	0.0	0.0	0.6	0.0	0.1	11.2	105.2	3.7	10.1	16.2
Հավի միս	1.8	15.8	45.3	62.9	59.9	0.0	0.1	0.0	0.3	0.0	2.6	62.9	26.0	21.1	57.7	61.8
Ձուկ	4.2	27.0	8.2	39.4	20.6	0.0	1.4	0.0	12.5	0.0	4.9	39.4	118.8	7.2	19.9	18.9
Խաղող	4.6	195.8	5.8	206.2	11.9	0.0	5.5	0.0	12.7	170.7	5.4	206.2	103.7	4.2	11.5	7.7

Համաշխարհային ու տարածաշրջանային զարգացումների տրամաբանության մեջ դա հրամայական է: Ու, որ շատ կարևոր է իրատեսական ռազմավարություն և մարտավարություն մշակել, ընդունելուց հետո պետք է ստեղծվեն անհրաժեշտ մեխանիզմները դրանք իրականացնելու համար:

Եզրակացություն: Պաշտոնական վիճակագրության կիրառմամբ ու վերլուծությունների հիման վրա կատարված ուսումնասիրությունից հետևում է, որ անկախ վերջին 20-30 տարիներին պարենային անվտանգության վերաբերյալ ընդունված օրենքից, հայեցակարգերից ու կառավարության մի շարք որոշումներից, պարենային անվտանգության առումով իրավիճակը դեպի լավը գրեթե չի փոխվել: Ավելին. մարդու սննդակարգում 15 ամենագործածական սննդամթերքի ինքնաբավության բարձրացման առումով համաձայն վերջին 15 տարիներին ոչ միայն լուրջ առաջընթաց չի գրանցվել, այլև հատկապես բուսական ծագման որոշ սննդամթերքների գծով կայուն ետընթաց է արձանագրվել. հատկապես վերջին 4-5 տարիներին: Մինչդեռ առանց սեփական արտադրության պարենամթերքի՝ ազգային անվտանգության մյուս բոլոր բաղադրիչների նշանակությունը էապես նվազում է: Ընդ որում, գյուղատնտեսական արտադրության կայուն և հաստատուն զարգացումը կազմում է պարենային անվտանգության հիմքը: Տնտեսության այս ոլորտը կայուն անկում է գրանցում պայմանավորված առավելապես գյուղատնտեսության նախարարության «վերակառուցմամբ», իրականում սրա ֆունկցիաների խիստ սահմանափակմամբ, գյուղատնտեսության աջակցության կենտրոնների վերացմամբ, մի շարք ծրագրերի վերակազմակերպմամբ, տարածաշրջանում և աշխարհում տեղի ունեցող զարգացումների անտեսմամբ ու համապատասխան անհրաժեշտ միջոցառումների չիրականացմամբ: Հետևաբար՝ պետք է հիմնովին վերանայել պետության մոտեցումները ոլորտի ռազմավարության ու մարտավարության, նաև վարչարարության առումներով, խիստ կարևորելով տարածաշրջանային ու համաշխարհային զարգացումները:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Մարկոսյան Ա., Տնտեսական անվտանգության հիմնախնդիրները, մեթոդաբանություն և արդյունքներ: 250 էջ, «Նորավանք» գիտակրթական հիմնադրամ:
2. Ավետիսյան Ս., Հայաստանի Հանրապետության պարենային անվտանգության հրատապ խնդիրներ: Հղում՝ artsakhlib.am
3. Գրիգորյան Կ., Պարենային անվտանգության ապահովման և աղքատության նվազեցման հիմնախնդիրների լուծման ուղիները ՀՀ-ում: Հղում՝ usum.am
4. Բրաուն, Լ.Ռ., Լիքը մոլորակ, դատարկ ափսեներ (Full Planet, Empty Plates): Earth Policy Institute, Նյու Յորք, 2012թ., էջ 13:

5. Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի հրամանագիր, հղում՝ [e-gov.am](http://gov.am)
6. Հայաստանի Հանրապետության տնտեսության նախարարություն, Հավաքված տվյալներ և նյութեր: Հղում՝ mineconomy.am
7. ՀՀ վիճակագրական կոմիտե. Գյուղատնտեսական մշակաբույսերի ցանքային տարածությունները և համախառն բերքը 2010 թվականին. Հղում՝ armstat.am
8. ՀՀ վիճակագրական կոմիտե. Պարենային ապահովություն և աղբատություն, 2013թ. հունվար-դեկտեմբեր. Հղում՝ armstat.am

ՊԱՐԵՆԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ ՎԵՐՋԻՆ 10 ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ

ԱՇՈՏ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

Համառոտագիր

Տնտեսությունը կենդանի օրգանիզմ է, որ շարունակաբար, կայունորեն փոփոխվում է, ընդ որում բոլոր ոլորտներում, բոլոր ուղղություններով և այդ փոփոխությունները իրենց անմիջական ազդեցությունն են թողնում երկրի պարենային անվտանգության առումով: Հետևաբար՝ բոլոր ժամանակներում էլ անհրաժեշտ ու այժմեական են պարենային անվտանգությանը վերաբերող հիմնահարցերը, առավել ևս ՀՀ-ում, քանի որ ի տարբերություն աշխարհի երկրների մեծամասնության, մեր պարագայում աշխարհագրական դիրքն ու տարածաշրջանային զարգացումները էապես ավելի մեծ ազդեցություն են ունենում պարենային անվտանգության առումով: Հոդվածը նպատակ է հետապնդում ուսումնասիրել հատկապես գյուղատնտեսության ոլորտում առաջացած հիմնախնդիրների ազդեցությունը երկրի պարենային անվտանգության վրա: Հատկապես վերջին տարիներին, պայմանավորված համաշխարհային ու տարածաշրջանային զարգացումներով, ինչպես նաև վերջին տասնամյակում տնտեսության մեջ տեղի ունեցած փոփոխություններով, վերակազմավորումներով:

Հոդվածում ցույց է տրվում գործող ինստիտուտների, մեխանիզմների անհամապատասխանությունը առաջացած տնտեսական պահանջներին սպասարկելու առումով և առաջարկվում է նոր ինստիտուտներ, մեխանիզմներ ձևավորել, հներից որոշները վերականգնել, սկզբունքորեն նոր մոտեցումներ որդեգրել պարենային ապահովվածության առումով: Իրավիճակը վերջին ավելի քան 10 տարիներին պարենային անվտանգության ոլորտում վարվող քաղաքականության հետևանքով անկախ պարենային անվտանգության վերաբերյալ ընդունված օրենքից, հայեցակարգերից ու կառավարության մի շարք որոշումներից, իրավիճակը դեպի լավը գրեթե չի փոխվել: Ավելին, ուսումնասիրությունից պարզվում է, որ գյուղոլորտում առաջնահերթ

անհրաժեշտության պարենամթերքի առումով վերջին 10 տարիներին կայուն ետընթաց ենթ արձանագրում սննդամթերքներից մեծամասնության արտադրության, գյուղմթերքների մշակության մակերեսների, միջին բերքատվության առումով: Հետևաբար՝ պետք է մի շարք օրենքներ, ոլորտային ռազմավարություններ ու դրանցից բխող մարտավարությունները համապատասխանեցվեն տարածաշրջանային ու համաշխարհային զարգացումների պահանջներին:

Բանալի բառեր. պարեն, ապահովվածություն, անվտանգություն, գյուղատնտեսություն, սննդամթերքի առկայություն, գյուղատնտեսական հիմնախնդիրներ, պարենի անբավարարություն, ինքնաբավություն, անվտանգային հիմնախնդիրներ, պարենամթերքի մատչելիություն

ПРОБЛЕМЫ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В РА ЗА ПОСЛЕДНИЕ 10 ЛЕТ

АШОТ ХАЧАТРЯН

Аннотация

Экономика это живой организм, который постоянно и неуклонно меняется во всех секторах и направлениях, и эти изменения оказывают прямое влияние на продовольственную безопасность страны. Поэтому вопросы продовольственной безопасности всегда актуальны и необходимы, особенно в Республике Армения, поскольку, в отличие от большинства стран мира, в нашем случае географическое положение и региональные особенности оказывают значительно большее влияние на продовольственную безопасность. Цель статьи — изучить влияние проблем, особенно в сельскохозяйственном секторе, на продовольственную безопасность страны. Особенно в последние годы, в связи с глобальными и региональными событиями, а также изменениями и реструктуризациями, произошедшими в экономике за последнее десятилетие. В статье использованы методы сбора и анализа данных. Научная новизна статьи заключается в том, что она демонстрирует неадекватность и несоответствие существующих действующих институтов и механизмов удовлетворению возникающих экономических потребностей и предлагает новые институты необходимо восстановить некоторые из старых механизмов и принять принципиально новые подходы к решению предстоящих проблем в области продовольственной безопасности. Ситуация ухудшилась за последние 10 лет в результате политики, проводимой в сфере продовольственной безопасности, независимо от последних изменений несмотря на законы, концепции и ряд правительственных решений, принятых за последние 20-30 лет в области продовольственной безопасности, ситуация с продовольственной безопасностью практически не изменилась к лучшему. Более того, исследование показывает, что в отношении продуктов питания первой необходимости в сельскохозяйственном секторе, последнее 10 лет мы наблюдаем устойчивое снижение производства большинства продуктов питания, площади обрабатываемых сельскохозяйственных угодий и средней урожайности. Следовательно, ряд законов, отраслевых стратегий и вытекающих из них тактических приемов необходимо пересмотреть и привести в соответствие с требованиями регионального и глобального развития.

Ключевые слова: продовольствие, безопасность, сельское хозяйство, доступность продовольствия, сельскохозяйственные проблемы, продовольственная необеспеченность, самообеспеченность, проблемы безопасности, продовольственная необеспеченность

FOOD SECURITY ISSUES IN RA IN THE LAST 10 YEARS

ASHOT KHACHATRYAN

Abstract

Economic restructuring directly affects a country's food security. This issue is particularly critical for the Republic of Armenia, where geographic constraints and regional geopolitical developments exert a heavy influence on domestic food supplies. This article examines current threats to Armenia's food security, focusing specifically on the agricultural sector's performance over the last decade.

Using data collection and analysis methods, the study evaluates the outcomes of agricultural and food security policies implemented over the past ten to thirty years. The findings reveal a troubling trend: despite numerous government decrees, concepts, and sector strategies, the production of essential food products, cultivated land areas, and average crop yields have steadily declined over the past decade. The situation regarding domestic food security has not meaningfully improved.

The scientific novelty of this research lies in its demonstration that Armenia's existing institutions and mechanisms are inadequate for managing emerging economic demands. To confront upcoming food security challenges, the study proposes forming new institutional frameworks, selectively restoring effective historical mechanisms, and fundamentally rethinking current agricultural policy. Ultimately, sectoral strategies must be urgently revised to align with the realities of regional and global economic developments

Keywords: food, security, safety, agriculture, food availability, agricultural issues, food insecurity, self-sufficiency, security issues, food insecurity